

SZABÓ JUDIT

Fókuszban a kilépés: „Hogyan térnek jó útra a bűnelkövetők?”

Számos elmélet és empirikus kutatási eredmény áll rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy miként lesz valakiből bűnelkövető. Az azonban elgondolkodtató, hogy a *miért kezd valaki bűnözni?* kérdés fordítottja, a *miért hagy fel valaki a bűnelkövetéssel?* csak az utóbbi másfél-két évtizedben vált a kriminológiai kutatások egyik központi témakörévé. Azelőtt a kutatások a bűnözés és a visszaesés jellemzőire korlátozódtak, és nem szenteltek elég figyelmet a bűnelkövetői karrierből kilépő bűnözőknek. A bűnözői karrierre koncentrált empirikus és elméleti munkák korábban is foglalkoztak ugyan a kilépéssel mint a kriminális életpálya egyik szakaszával vagy jellemzőjével, de általában megelégedtek az életkor, esetleg ezt továbbgondolva az érés magyarázó erejével.

Ha a kilépést pusztán a bűnözői karrier egyik végpontjának tekintjük, amely az életkor előrehaladtával előbb vagy utóbb szükségszerűen bekövetkezik, akkor valóban feleslegesnek tűnhet ennek okait kutatni. Az elmúlt évek nemzetközi kutatási eredményei azonban azt bizonyítják, hogy érdemes az életkor és a kilépés közötti korreláció mögé nézni, mert ez a robusztus összefüggés számos olyan mögöttes változó hatásait is elfedi, amelyeknek szerepük lehet a bűnelkövetői pályából való kilépés, más néven dezisztancia folyamatában.¹

A dezisztancia-kutatás azzal mutat túl a pusztán a tudományos érdeklődés kielégítését szolgáló kutatási tevékenységen, hogy eredményei a gyakorlati munka több területén – így például a hazánkban még kevésbé alkalmazott kockázatelemzés vagy a véleményem szerint igen fontos harmadlagos prevenció tevékenység során is – kamatoztathatók. Az eredmények emellett további bizonyítékot szolgáltathatnak arra, hogy a bűnelkövetői populáció ko-

---

¹ A nemzetközi szakirodalomban a „desistance from crime” vagy egyszerűen „desistance/desistence” kifejezés a bűnelkövetéssel való felhagyás folyamatát (dinamikus megközelítés), illetve a bűnözői karrierből való kilépést (statikus megközelítés) jelenti. A hazai szakirodalomban használatos „kilépés” kifejezés inkább a dezisztancia statikus megközelítését tükrözi, nem teljesen felel meg a „desistance” jelentésének. Utóbbi ok miatt tartom indokoltnak a „kilépés” mellett a kétségkívül idegen hangzású „dezisztancia” kifejezés használatát is tanulmányomban, különösen ott, ahol a kilépés folyamatjellegről vagy kauzális háttéről esik szó.

rántsem egységes, homogén csoport és hogy a visszaesők többsége is előbb-utóbb felhagy a bűnelkövetéssel, valamint rávilágíthatnak arra, hogy az egyén és a társadalom szempontjából egyaránt fontos kilépés és a társadalomba való be-/visszaailleszkedés sikere szempontjából a társadalmi támogatásnak döntő jelentősége van.

Magyarországon a kilépés okainak és körülményeinek tanulmányozása még gyerekcipőben jár, ennek fő oka nyilván az ehhez szükséges kutatások költséges, időigényes és módszertanilag nehezen kivitelezhető volta.² Úgy vélem azonban, hogy e kutatási terület fejlődése és az ennek során nyert adatok és ismeretek elengedhetetlenül fontosak a bűnmegelőzés gyakorlata számára. Első lépés lehet az elméleti háttér és az eddigi jelentősebb kutatási eredmények megismerése.

A módszertani nehézségek

A szakirodalomban alapvetően két értelemben használják a dezisztancia kifejezést; egyik jelentése egy empirikus változót, a másik egy elméleti konstruktumot takar.³

A kilépés empirikus változója a bűnelkövetéssel való felhagyást mint a viselkedés szintjén megfigyelt tény, eseményt jelöli, a dezisztancia mint elmélet pedig általában a bűnelkövetés gyakoriságában, változatosságában vagy súlyosságában bekövetkező csökkenés, illetve a kilépés hátterében zajló folyamatokra utal. *Laub és Sampson*⁴ szerint a tárgyalt jelenséget olyan elméleti keretbe ágyazva kell vizsgálni, amely megkülönbözteti a bűnözéssel való felhagyást, tehát a tulajdonképpeni kilépést a mögötte húzódó oksági folyamatától. Ez azonban korántsem egyszerű feladat, hiszen az utóbbi csak a viselkedés szintjén megfigyelhető változók függvényében vizsgálható. Tovább bonyolítja a helyzetet, és egyben megkérdőjelezi az eddigi kutatási

---

² A visszaeséssel több hazai vizsgálat is foglalkozott a közelmúltban. Lásd például Kerezi Klára – Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2006; Kerezi Klára – Kó József – Gosztanyi Géza: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága: a fiatalkorúak utánkövetéses visszaesési vizsgálata. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2007

³ David P. Farrington: Advancing Knowledge About Desistance. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23/2007., pp. 125–134.

⁴ John H. Laub – Robert J. Sampson: Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*, vol. 28., 2001, pp. 1–69.

eredmények összehasonlíthatóságát a statikus és dinamikus megközelítés közötti különbség, amelynek fontos módszertani jelentősége is van.

A kilépés, a bűnelkövetéssel való felhagyás egyedi eseményként vagy aktuális állapotként – tehát diszkrét változóként – való definiálása a statikus szemlélet jegyében történik, míg a dinamikus perspektíva képviselői többnyire azt a folyamatot értik rajta, amelynek során az egyén fokozatosan felhagy a kriminális tevékenységgel. A szakemberek körében növekvő egyetértés övezi az utóbbi álláspontot.⁵ A kilépést folyamatként értelmező tábor szerint a változás nem lineárisan zajlik, előfordulhatnak benne kisebb-nagyobb botlások, visszaesések is – erre utalnak, akik azt „zegzugos” jellegű folyamatként írják le⁶. Vegyük észre, hogy itt a dezisztancia nem(csak) a kriminális viselkedés megszűnését, illetve hiányát jelenti, hanem a bűnözés gyakoriságában és súlyosságában bekövetkező folyamatos csökkenést is.

A bűnelkövetéssel való felhagyás az egyén élete végéig zajlik. Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni az elsődleges és másodlagos dezisztancia fogalmait.⁷ Az első a bűnözői pálya gyakran előforduló, rövidebb-hosszabb ideig tartó megszakadására, utóbbi pedig egy hosszabb, az identitás átalakulásával is járó folyamatra, a bűnelkövetéssel való tulajdonképpeni felhagyásra utal.

Akár a statikus, akár a dinamikus megközelítésen alapul egy kutatás, a viselkedés szintjén megfigyelhető jelenséget – legyen az dichotóm vagy folyamatos változó – mérhetővé kell tenni. A dinamikus megközelítés fokozott térnyerése ellenére a legtöbb empirikus munka diszkrét változóként méri a kilépést, tehát a vizsgált személyeket bizonyos ismérvek alapján kilépők (deziszterek) és maradók (perziszterek) mintájába sorolja és hasonlítja össze különböző változók szerint.⁸ A kutatók többnyire egy meghatározott életkoránál húzzák meg a határt (például 21 éves kora előtt bűnözött, azóta nem),

---

5 Lásd például Shadd Maruna: *Making good: How ex-offenders reform and reclaim their lives*. Washington, D.C.: American Psychological Association Books, 2001; John H. Laub – Robert J. Sampson: i. m.; Shawn D. Bushway – Terence P. Thornberry – Marvin D. Krohn: *Desistance as a developmental process: A comparison of static and dynamic approaches*. *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 19, no. 2, 2003, pp. 129–153.

6 Például Daniel Glaser: *The effectiveness of a prison and parole system*. Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1969. Idézi: John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.; Robert J. Sampson – John H. Laub: *Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70*. *Criminology*, vol. 41, 2003, pp. 319–339.

7 Lásd például Shadd Maruna – Russ Immarigeon – Thomas P. LeBel: *Ex-offender reintegration: Theory and practice*. In: Shadd Maruna – Russ Immarigeon (eds.): *After crime and punishment: Pathways to offender reintegration*. Willan, Cullompton, 2004, pp. 3–26.

8 Példák az operacionalizálásra, illetve a munkadefiníciókra: Richard D. Laws – Tony Ward: *Desistance from sex offending: Alternatives to throwing away the keys*. The Guilford Press, New York, 2011

vagy meghatároznak egy bűnözésmentes időtartamot (például az utóbbi egy évben nem követett el bűncselekményt). E gyakorlat kapcsán több módszertani probléma is felvetődik. Egyrészt nem képes megragadni a bűnelkövetés időbeli változásait és változékonyságát, illetve a kilépéshez vezető folyamat szakaszait. Másrészt fennáll annak a veszélye, hogy valódi javulásként értékeli az átmeneti bűnözésmentes időszakokat; ez az úgynevezett *hamis dezisztancia*⁹. Mivel a kilépés megállapításának kritériumaként meghatározott időtartam – bár a különböző kutatások esetében meglehetősen nagy eltéréseket mutat – általában elég rövid, feltehetően gyakran esnek a kutatók a hamis változat csapdájába, ami jelentősen torzítja az eredményeket. Ez akkor is előfordulhat, ha nem retrospektív módon történik a kilépők azonosítása (például az elmúlt egy évben nem követtek el bűncselekményt), hanem utánkövetéses vizsgálattal. A longitudinális vizsgálatok zöme ugyanis csak bizonyos életkorig követi nyomon az alanyokat, így a kutatás befejezése után folytatott kriminális aktivitás kimarad az értékelésből. Mivel a kilépés csak a halál bekövetkeztével kap teljes bizonyosságot, minden annál korábbi időpont a tévedés lehetőségét rejti magában. *Barnett, Blumstein és Farrington*¹⁰ egyik kutatásukban például azonosítottak egy kis létszámú elkövetői mintát: ők hosszabb időre átmenetileg abbahagyták a kriminális aktivitást, majd évek múlva folytatták. Minél hosszabb időtartamot ölel fel tehát egy utánkövetéses vizsgálat, annál kisebb valószínűséggel fordul elő a dezisztancia téves „diagnózisa”.

A dezisztancia-kutatásban fontos elméleti és módszertani kérdésként merül fel, hogy vajon mi az a „bűnelkövetési minimum” – a bűncselekmények számát és a bűnelkövetés gyakoriságát tekintve –, amelynél már beszélhetünk a kilépés tanulmányozása szempontjából releváns kriminális karrierről. A kutatók többsége¹¹ amellett érvel, hogy a kilépés jelenségét csak olyan mintán érdemes vizsgálni, amelynek tagjai elérnek egy bizonyos, ésszerűen meghatározott minimumot az elkövetett bűncselekmények gyakoriságát és súlyát tekintve. Fontos továbbá, hogy a vizsgált személyek felnőtt korú bűnelkövetők legyenek, mert ahogy arra *Moffitt* is rámutatott, a fiatalok bűnelköve-

---

9 Lila Kazemian – David P. Farrington: The developmental evidence base: Desistance. In: Graham J. Towl – David A. Crighton (eds.): *Forensic psychology*. British Psychological Society and Blackwell Publishing Ltd., 2010, pp. 133–147.; John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.

10 Arnold Barnett – Alfred Blumstein – David P. Farrington: A prospective test of a criminal career model. *Criminology*, vol. 27, 1989, pp. 73–85.

11 Lásd például John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.; Richard D. Laws – Tony Ward: i. m.; Stephen Farral – Anthony Bottoms – Joanna Shapland: Social structures and desistance from crime. *European Journal of Criminology*, vol. 7, no. 6, 2010, pp. 546–570.

tők nagy része még a felnőttkor előtt szinte „normatív módon” felhagy a bűnözéssel.¹²

További módszertani probléma a hivatalos forrásokból, illetve az önbevallásból származó adatok viszonya. Az eddigi összehasonlító vizsgálatok eredményei arról árulkodnak, hogy a hivatalos forrásokból származó adatok alapján korábbi időpontra tehető a bűnelkövetéssel való felhagyás, mint az önbeszámoló információi alapján, azaz a hivatalos adatok alapján kilépőnek hitt személyek gyakran folytatják a bűnelkövetést, csak nem kerülnek a hatóságok látókörébe, voltaképpen tehát latens bűnelkövetők. Például azt találták, hogy a hivatalos adatok alapján 22 éves koruk óta nem bűnöző korábbi bűnelkövetőket 32 éves korukban sem lehetett megkülönböztetni a kriminalitásukra vonatkozó önbeszámoló alapján a hasonló korú krónikus bűnözőktől.¹³ Mások arról számoltak be, hogy számottevő különbség van a két adatforrás között, ami jelentősen befolyásolja a kilépés arányára vonatkozó eredményeket.¹⁴

Az eddig leírtak fényében megállapítható, hogy a bűnözői életpálya és az ennek egy szakaszát jelentő dezisztancia tanulmányozásához a mind teljesebb életút követése nyújt ideális keretet.¹⁵ Úgy vélem azonban, hogy erre – különösen a hazai lehetőségeket mérlegelve – a keresztmetszeti kutatások, illetve a néhány éves utánkövetéses panelvizsgálatok is alkalmasak lehetnek. Az eredmények hiteles, összehasonlítható és a gyakorlatba átültethető volta érdekében nagy hangsúlyt kell helyezni a mért változó meghatározására és mérésére, és törekedni kell az információk több forrásból történő beszerzésére.

Az elméleti megközelítések

Annak ellenére, hogy a kilépés kutatása csak az utóbbi néhány évtizedben lendült fel és hozott említésre méltó eredményeket, a kriminológiai elmélet-

---

12 Terrie E. Moffitt: Adolescent-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, no. 100, 1993, pp. 674–701.

13 Daniel N. Nagin – David P. Farrington – Terrie E. Moffitt: Life-course trajectories of different types of offenders. *Criminology*, vol. 33, 1995, pp. 111–139.

14 John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.

15 Lásd például Farrington *Advancing Knowledge About Desistance* című tanulmányát a dezisztancia-kutatás helyzetéről, a jövőben vizsgálandó kérdésekről és az optimális kutatási elrendezés paramétereiről. A hazai vonatkozásokról lásd Kerezi Klára – Györy Csaba – Kó József: *Longitudinális kriminológiai vizsgálatok és alkalmazásuk lehetőségei Magyarországon*. Egészséges Ifjúságért Alapítvány, Budapest, 2009

alkotók egy része empirikus megalapozottság hiányában is megkísérelt magyarázatot adni arra, hogy miért hagynak fel az emberek a bűnelkövetéssel. A kutatási eredmények gyarapodása idővel új megközelítési módokkal és elméletekkel színesítette a szakirodalmat. A továbbiakban röviden – és terjedelmi okok miatt nem teljes körűen – áttekintem a főbb megközelítéseket, irányzatokat annak érdekében, hogy a következő részben taglalt empirikus eredményekhez megfelelő értelmezési keretet nyújtsak.¹⁶

Mind kronológiai, mind didaktikai szempontból az *öregedési és érési elméletekkel* érdemes kezdeni a felsorolást. A kilépés és az életkor közötti markáns összefüggést sikerül újra és újra következetesen kimutatni a kutatás helyétől, idejétől és elméleti háttérétől függetlenül. Az életkor–bűnözés-görbe szerint a kriminális aktivitás valószínűsége egy adott populáción belül jellemzően a késő serdülőkorban, illetve a fiatal felnőttkorban tetőzik, az után pedig meredeken csökken. Ez az összefüggés olyannyira meghatározó a kriminológiai gondolkodásban, hogy az életkor hatása és a dezisztancia gyakran összemosódik a szakirodalomban, ami sokáig akadályozta a kilépés háttérében sejthető oksági folyamatok feltárását és megértését.¹⁷ Sokan ugyanis beérték az életkor magyarázó erejével, sőt volt, aki a kilépést teljesen magától értődő, szinte normatív folyamatnak tartotta.¹⁸ A kortárs elméletek között is találunk olyat, amelyik egyedül az életkor változóját tartja fontosnak a kilépés szempontjából. *Gottfredson és Hirschi* például azzal érvel, hogy a bűnözés életkori eloszlása tértől, időtől és történelmi kontextustól függetlenül állandó, és nem létezik olyan kriminológiai fogalom, amely ezt megmagyarázná.¹⁹ Álláspontjuk szerint a bűnözés – de nem az arra való hajlam, vagyis a kriminalitás – csökken az életkorral, és ebben a folyamatban nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget a társas és társadalmi hatásoknak vagy az életeseményeknek.

Jóval korábbi, de talán mégis meggyőzőbb elméleti keretet nyújt a *Glueck* házaspár teóriája, amely szerint a bűnelkövetéssel való felhagyásban az érésnek és nem önmagában az életkornak van meghatározó szerepe. Az érést ők egy összetett biológiai, pszichológiai és szociológiai folyamatnak tartják, amelynek

---

¹⁶ Az elméletek csoportosításában és bemutatásában nagyrészt John H. Laub és Robert J. Sampson alapműnek számító tanulmányára támaszkodom. John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.

¹⁷ John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.

¹⁸ Például Charles Goring: *The English convict. His Majesty's Stationary Office, London, 1919.* Idézi: Lila Kazemian – Shadd Maruna: *Desistance from crime.* In: Marvin D. Krohn – Alan J. Lizotte – Gina Pelly Hall (eds.): *Handbook on crime and deviance.* Springer, New York, 2009, pp. 277–295.

¹⁹ Michael R. Gottfredson – Travis Hirschi: *A General theory of crime.* Stanford University Press, Stanford, 1990

során az egyén viselkedése – így a bűnözés is – változik. Az elmúlt évtizedek kutatási eredményei fényében az életkor mint oksági tényező szerepét hangsúlyozó elméletek meghaladottnak tekinthetők. Egyrészt, mert az életkor és a bűnözés közötti összefüggés háttérben jelentős egyéni különbségek is kirajzolódnak, ezeket nem magyarázhatja önmagában az idő múlása. Másrészt mert a statikus változók – így az életkor – hatásaira korlátozó kutatások eredményei nem igazán gyarapítják a kriminális viselkedés és életpálya befolyásolását célzó eszközök tárházát. E megközelítés érdeme azonban, hogy hozzájárult a bűnözői karrier és az életkor közötti kapcsolat mélyebb feltárásához, olyan összefüggésekre mutatva rá, amelyek ma már alapvetések a kriminológiában, és amelyekről minden magára valamit is adó elméletnek számot kell adnia.

A *szociális tanuláselméleti perspektíva* a deviáns viselkedés általános értelmezési keretként nemcsak a bűnözői tevékenység elkezdésére, hanem annak befejezésére is magyarázattal szolgál. E megközelítés szerint ugyanazon okok állnak a dezisztancia, mint a belépés háttérben, csak fordított előjellel. Ilyen tényezők például a nem kriminális barátokhoz és más fontos személyekhez való kötődés, a bűnöző viselkedés utánzására való alkalmak számának csökkenése, a konformizmusnak és a jogkövetésnek kedvező attitűdök kialakítása. A belépés után az utánzás veszít a jelentőségéből, és egyre fontosabbá válik a pozitív/negatív megerősítés szerepe. A kilépés szempontjából a legmeghatározóbb jelentőségük a kortárs kapcsolatoknak van. Kutatási eredmények szerint a dezisztancia és egyes tényezők – például életkor, munkavállalás, házasság – közötti összefüggéseket is e változó közvetíti.²⁰ Utóbbi eredmények fényében úgy tűnik, hogy a szociális tanuláselméleti megközelítés, azon belül például az úgynevezett *differenciális asszociáció* elmélete jól alkalmazható, feltéve, hogy megfelel a jövő kihívásainak, például megfelelő magyarázattal tud szolgálni a kriminális viselkedés életkorral járó változásaira.

Egyes szakemberek szerint a társas tanuláselméleti perspektívába beilleszthető, ám annál jóval gyengébb magyarázó erővel jellemezhető a *visszatartási elmélet és a racionális döntési modell*.²¹ E szerint az emberek akkor követnek el bűncselekményt, ha az kifizetődőnek látszik, azaz ha az azzal járó előnyök meghaladják a hátrányokat.²² A bűnözéssel való felhagyás tehát

20 John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.; Lila Kazemian – Shadd Maruna: i. m.

21 Ronald L. Akers: Rational choice, deterrence, and social learning in criminology: the path not taken. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 81, 1990, pp. 653–676.

22 Travis C. Pratt – Francis T. Cullen – Kristie R. Blevins – Leah E. Daigle – Tamara D. Madensen: An empirical status of deterrence theory: a meta-analysis. In: Francis T. Cullen – John Paul Wright – Kristie R. Blevins (eds.): *Taking stock. A status of criminological theory*. Transaction Publishers, New Brunswick, 2009, pp. 367–396.

ésszerű értékelési folyamat következtében születik meg, amelyben az életkor előrehaladtával egyre meghatározóbb szerep jut a büntetéstől való félelemnek. De a kutatások a szégyenérzet, a legutóbbi bűncselekmény elkövetése során elszenvedett sokk vagy a bűncselekmények morális megítélésében bekövetkezett változás tényezőinek fontosságára is rávilágítanak a kilépésre irányuló döntés folyamatában.²³ A kritikák szerint azonban a visszatartási elmélet leegyszerűsíti a valóságban nagyon is bonyolult pszichés mechanizmusokat, így a gyakorlatba történő átültetése sem kecsegtet sok sikerrel.²⁴

*A fejlődéselméleteket és életpályamodelleket*²⁵ a szakirodalomban gyakran együtt tárgyalják, mivel mindkét perspektíva a bűnözői életpálya teljes hosszára koncentráló dinamikus megközelítés, ám Laub és Sampson felhívja a figyelmet a közöttük lévő alapvető különbségre. Míg a fejlődéselméletek – a pszichológiában gyökerezve – szinte törvényszerű fejlődési utakat, illetve pályáveket feltételeznek, amelyen az egyén egy „előre megírt program” alapján végigmegy, addig utóbbiak – elsősorban a szociológiából merítve – a viselkedés változékonyságát és a külső hatások meghatározó szerepét hangsúlyozzák, elvetve azt a feltételezést, hogy a viselkedés az egyén jellemzői vagy korábbi tapasztalatai alapján megjósolható volna.

Mindkét csoport jellemzően integratív elméletekből áll, amelyek a legkülönbözőbb megközelítések elemeiből merítve igyekeznek minél teljesebb képet nyújtani a bűnözői életpálya alakulásáról.²⁶ Jellemző például a kötődéselméletek, a kontrollelméletek és a társas tanuláselméletek különböző elemeinek beemelése és ötvözése a fejlődési, illetve életpálya-perspektívába. Ezek az elméletek tehát egyszerre több megközelítésbe is besorolhatók, és ez indokolja, hogy például a társadalmikontroll-elméletet és a kognitív/motivációs megközelítést nem külön, hanem az életpályamodellek körében érintem.

A fejlődéselméletek egyik csoportja abból a két feltételezésből indul ki, hogy először a dezisztancia normatív folyamat, amely előbb-utóbb mindenképp bekövetkezik az élet folyamán, és másodsor a viselkedésváltozást gondolkodásbeli változás előzi meg.²⁷ E nézőpont több képviselője szerint a

---

23 John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.

24 Paul Gendreau – Paula Smith – Sheila A. French: The theory of effective correctional intervention: empirical status and future directions. In: Francis T. Cullen – John Paul Wright – Kristie R. Blevins (eds.): i. m.

25 Az angolszász szakirodalomban developmental and life-course (DLC) theories.

26 David P. Farrington: Building developmental and life-course theories of offending. In: Francis T. Cullen – John Paul Wright – Kristie R. Blevins (eds.): i. m. 419–446. o.

27 John H. Laub – Robert J. Sampson (2001): i. m.

dezsztancia előfeltétele az identitásváltozás.²⁸ A fejlődéselméletek körében némiképp más irányt képvisel Gove, aki a biológiai és pszichológiai tényezőket tartja meghatározó jelentőségűnek a dezsztancia folyamatában, ezért a szociológiai elméleteknek nem tulajdonít fontos magyarázó erőt e téren. A fejlődéselméletek harmadik vonulatát Moffitt²⁹ úttörő jelentőségű, több elméleti megközelítés elemeiből építkező fejlődési taxonómiája adja, amely azóta sok kutatót ösztönzött a különböző bűnözői pályáívek tanulmányozására. Moffitt az antiszociális magatartás és az életpálya alapján két kategóriába sorolja a bűnelkövetőket: 1. élethosszig tartó bűnözői karrierrel jellemezhetők; és 2. serdülőkorra korlátozódó bűnözői pályával bírók. Előbbi csoportot a kötődés zavarai, neuropszichológiai deficitek és tanulási kudarcok jellemzik. Gyermekkorban kezdenek el bűnözni, és később sem hagynak fel vele, mivel személyiségjegyeik (különösen az impulzivitás és a hiperaktivitás) és kedvezőtlen körülményeik (rossz családi háttér, iskolai kudarcok) együttes hatása, tehát az egyéni és környezeti tényezők változásnak gátat szabó interakciói az egész életüket végigkísérik.³⁰ Ezzel szemben a serdülőkorra korlátozódó bűnelkövetői pálya nem gyermekkorban, hanem kamaszkorban kezdődik, és mivel általában helyzetfüggő, még a serdülőkorban véget is ér. A serdülőkorra korlátozódó bűnelkövetők esetében tehát a dezsztancia szinte törvényszerűen bekövetkezik. Moffitt eredményeinek és elméletének 1993-as publikálása óta megszorodtak a különböző bűnelkövetői típusok fejlődésszempontú rendszerezésére törekvő munkák, melyek nagy része valamelyest megerősíti ugyan Moffitt eredményeit és feltevéseit, ám több olyan is akad, amely kihívások elé állítja és további kutatásokra sarkallja a taxonómia híveit³¹.

A kritikák egy része az elméletben feltételezett ok-okozati összefüggésekre vonatkozik, más részük a tágabb társadalmi kontextus hatásainak elhanyagolásával vádolja Moffittot. Az elméletet leginkább aláásó kritika azon eredményekre hivatkozik, amelyek szerint nem állítható meggyőzően, hogy a kora gyermekkorban mutakozó hajlam következetesen felnőttkori bűnelkövetéshez vezet.³²

A fejlődéselméletekhez hasonlóan a bűnözői viselkedés életút- vagy *életpályamodelljei* is nagyon sokszínűek, több megközelítést integrálnak, és van

---

28 Például Maruna, Bottoms, Burnett. Összefoglaló: Lila Kazemian – Shadd Maruna (2009): i. m.

29 Terrie E. Moffitt: i. m.

30 Nick Flynn: *Criminal behaviour in context. Space, place and desistance from crime*. William Publishing, New York, 2010

31 Terrie E. Moffitt: A review of research on the taxonomy of life-course persistent versus adolescence-limited antisocial behavior. In: Francis T. Cullen – John Paul Wright – Kristie R. Blevins (eds.): i. m.

32 Nick Flynn: i. m.

köztük olyan, amely egyben a fejlődéstudományok közé is sorolható. Ilyen például *Thornberry és Krohn* interakciós elmélete.³³ Ők nem gondolkodnak különböző elkövetői típusokban, hanem azt állítják, hogy az egyes életkorokban más és más tényezők okolhatók az antiszociális magatartásért, ezek között a biopszichológiai tényezők mellett környezeti hatásokat is felsorolnak. A neuropszichológiai tényezők elsősorban a legkorábbi életkori csoportban játszanak meghatározó szerepet, aztán a család és a szomszédság befolyása lesz egyre hangsúlyosabb, 12 éves kor fölött pedig az iskolai és kortárs hatások kerülnek előtérbe az antiszociális viselkedés okai között. A késői kezdetet ők azzal magyarázzák, hogy e csoport tagjai gondolkodásbeli hiányosságokkal jellemezhetők, amelyeket a korábbi életkorokban még sikeresen kompenzált a támogató családi és iskolai környezet, ám a felnőttkorba történő átmenet során az új szerepekkel és feladatokkal szembesülve nehézségekbe ütköznek.

Farrington integrált elmélete kevésbé általános érvényű, mert az alacsony társadalmi osztályba tartozó férfiak bűnözésére koncentrálnak.³⁴ Az elmélet központi fogalma a normasértő viselkedés háttérében húzódnak antiszociális potenciál, amely szerint jelentős egyéni különbségek írhatók le. Utóbbit hosszú távon serkentő tényezők például az impulzivitás, a feszültség és az antiszociális modellek, míg a bűnalkalmak rövid távon ható tényezőknek minősülnek. Gátló tényezők lehetnek a kötődés, a szocializáció és bizonyos életesemények; a dezisztanciát *Farrington* utóbbiaknak az antiszociális hajlamot csökkentő hatásaival magyarázza.

LeBlanc integráltkontroll-elméletének középpontjában az általános deviancia, illetve annak időbeli változásai állnak.³⁵ Az elmélet szerint a bűnözés négy kontrollmechanizmus – a társadalmi kötődés, a pszichológiai fejlődés, a modelltanulás és a különböző kényszerek – révén alakul ki. Míg a környezeti tényezők a kötődést, a biológiai faktorok a lélektani fejlődést befolyásolják, utóbbi kettő pedig a modelltanulásra és a kényszerekre gyakorol hatást. Ennek megfelelően *LeBlanc* szerint a kilépést a külső és belső kényszerek és kötelek erősödése, a proszociális modellek és az érettség segíti elő.

A dezisztancia-kutatás egyik legjelentősebb, legelfogadottabb és legtöbbet idézett teóriája *Sampson és Laub* életkorfüggő informális társadalmi kontroll-elmélete, amely a bűnöző viselkedés változásait a társadalmi kontroll egyes tényezői, a különböző társadalmi kötelek és kapcsolatok viszonyla-

33 David P. Farrington (2009): i. m.

34 Integrált kognitív antiszociális potenciál (ICAP) elmélet. Idézi David P. Farrington: Uo.

35 Uo.

tában magyarázza.³⁶ A szerzőpáros abból indul ki, hogy a bűnözésre és a bűnelkövetőkre vonatkozó ismeretek nélkül lehetetlen megérteni a dezisztancia folyamatát, egy egységes elméleti keretnek tehát a belépésre, a bűnözői tevékenység folytatására és a kilépésre is magyarázattal kell szolgálnia, és erre, véleményük szerint, az életút-perspektíva nyújtja a legmegfelelőbb keretet. Az elmélet empirikus hátterét a Glueck házaspár utánkövetéses vizsgálata eredményeinek másodelemzéséből, valamint a rendelkezésre álló adatok alapján lenyomozott volt résztvevők további utánkövetéséből származó eredmények adják. Sampson és Laub nem arra koncentrálnak, hogy miért bűnöznek az emberek – ezt ugyanis a hedonisztikus törekvések természetes velejárójának tartják –, hanem arra, hogy mi tartja vissza őket az antiszociális tevékenységtől.³⁷ Nem tulajdonítanak meghatározó szerepet a kora gyermekkori kockázati tényezőknek, és a viselkedés konzisztenciájával szemben annak változékonyságát hangsúlyozzák az életpálya során. Elutasítják azt az álláspontot, amely szerint a megrögzött bűnelkövetőknél nincs lehetőség a viselkedésváltozásra, sőt, magukat a bűnelkövetői tipológiákat és taxonómiákat is kétségbe vonják.

Sampson és Laub szerint a bűnözésre való motiváció ellen ható, így a dezisztancia folyamatát támogató tényezők a társadalmi kontroll, a strukturált rutintevékenységek és a céltudatos döntés. A társadalmi kontroll legfontosabb intézményei gyermekkorban a család, az iskola és a kortársak, később pedig a felnőtt kötelek, mint például a munka, a házasság és a baráti kapcsolatok. A kilépés – amely különböző tényezők interakcióitól függően más és más úton érhető el – jelentős eseményekhez és/vagy fordulópontokhoz köthető, amelyek a hosszú távú viselkedésváltozás serkentőiként hatnak azáltal, hogy erősítik a társadalmi köteleket. A volt bűnelkövetők viselkedése a deviancia felől a konformitás irányába tolódik el, napi rutintevékenységeik egyre strukturáltabb és társadalmilag elfogadottabb formát öltenek. A hangsúly a változásra való lehetőségen, a szabad akaraton és a céltudatos döntésen van, ezek támogatják a kilépés folyamatát és tartják egyben az új életformát. E kölcsönhatások és folyamatok szempontjából nagyon fontos szerepe van a tágabb társadalmi és történelmi kontextusnak. Sampson és Laub elmélete – amelynek eredeti formáját 2003-ban, majd 2005-ben módo-

---

³⁶ Robert J. Sampson – John H. Laub: A general age-graded theory of crime: Lessons learned and the future of life-course criminology. In: David P. Farrington (ed.): *Integrated developmental and life-course theories of offending*. Transaction Publishers, New Brunswick, 2005, pp. 165–181.; David P. Farrington (2009): i. m.

³⁷ Nick Flynn: i. m.

sították – nagy népszerűségnek örvend ugyan a kriminológusok körében, néhány kritika is megfogalmazódik vele kapcsolatban. A legfontosabb ezek közül az az érv, amely szerint a tárgyalt elmélet sokkal nagyobb hangsúlyt helyez a társadalmi, mint az egyéni tényezőkre, tehát nem tudja kellően megmagyarázni a bűnözői életpályát befolyásoló társadalmi struktúra és egyéni cselekvés közötti kölcsönhatások mechanizmusait. Az azonban vitathatatlan érdeme Sampson és Laub elméletének, hogy a bűnözői viselkedésben az életkor előrehaladtával tapasztalható változásokra empirikusan alátámasztott, komplex és sokoldalú magyarázatot nyújt.

Napjaink kriminológiai szakirodalmában kétségek nélkül a fejlődési és életpályamodellek dominanciája tapasztalható, ami érthető annak fényében, hogy többnyire empirikus adatokra építve, egyszerre több elméletből táplálkozva, a teljes életutat vagy annak egy meghatározó részét felölelve képesek plauzibilis értelmezési keretet nyújtani a bűnözői életpályához és azon belül a dezisztancia folyamatához. A továbbiakban a kilépéssel összefüggő tényezők kapcsán is láthatjuk majd, hogy utóbbi elméletek a legalkalmasabbak a társadalmi és pszichológiai változók hatásainak és kölcsönhatásainak magyarázatára.

A kilépéssel összefüggő társadalmi tényezők

A társadalmi kötelek fontosságáról volt már szó korábban, különösen Sampson és Laub³⁸ életkorfüggő informális társadalmi kontroll-elmélete kapcsán. A formális és informális társadalmi kontroll intézményeinek a dezisztancia folyamatában játszott meghatározó szerepét tekintélyes mennyiségű empirikus adat támasztja alá, igaz, ennek ellenkezőjére is akad bizonyíték a nem minden ellentmondástól mentes szakirodalomban. Sampson és Laub szerint – bár elméletük revideált változatában már szerepel az ágencia, tehát az egyéni döntés mint meghatározó tényező –, a társadalmi köteleket erősítő úgynevezett fordulópontok játszanak döntő szerepet a bűnelkövetéssel való felhagyás folyamatában, és felülírják akár a nagyon kedvezőtlen pszichés adottságokat vagy a korábbi negatív élmények hatásait is. Minden életkorban más és más társadalmi intézmény, illetve kötődés bír kiemelt jelentőséggel, és az évek folyamán felhalmozott kötelek visszatartó erővel bírnak az antiszociális viselkedéssel szemben. Az empirikus kutatási eredmények szerint a dezisztancia folyamatában elsősorban a házasságkötés, a stabil mun-

---

³⁸ Robert J. Sampson – John H. Laub: i. m.; David P. Farrington (2009): i. m.

kahely és a kortárs kapcsolatok játszanak döntő szerepet azáltal, hogy erősítik a társadalmi kötődést és ily módon kontrollt gyakorolnak az egyén viselkedése felett.

A vizsgálatok eredményei szerint a különböző életesemények közül a házasságkötés mutatja a legmarkánsabb összefüggést a kilépéssel.³⁹ A Cambridge Study eredményeiből például az derül ki, hogy a tartósan házasságban élő férfiak lényegesen kevesebb bűncselekményt követnek el, mint egyedülálló vagy elvált társaik, de az nem világos, hogy vajon a válás a későbbi bűnelkövetés oka, vagy éppen az antiszociális attitűd következménye.⁴⁰ Az adatok arra utalnak, hogy nem egyszerűen a házasságkötésnek, hanem a tartós házastársi kapcsolatnak van a kilépést támogató hatása, fennállása idején. A dezisztanciát segítő hatás függ a házasságkötés okától, a kapcsolat minőségétől és attól, hogy a házastárs mennyire folytat konvencionális, társadalmilag elfogadott életet. Laub és Sampson eredményei megerősítik kollégáik megállapításait, amennyiben ők is a házasság tartamát és minőségét tartják kulcsfontosságúnak a kilépés szempontjából. Értelmezésük szerint a házasság nem hirtelen, hanem fokozatosan fejt ki pozitív hatásait, hiszen voltaképp egy hosszú távú befektetés, amelyet egyre kevésbé éri meg kockáztatni a bűnözéssel. A házasságkötés olyan változásokkal járhat, amelyek távol tartják a korábbi bűnelkövetőt a kriminális tevékenységtől. A deviáns kapcsolatok helyét új kapcsolatok veszik át, új baráti és családi kapcsolatok épülnek ki, változnak a napi rutintevékenységek, bővül a család stb.⁴¹ Számos további, különböző populációkon végzett kutatás eredményei szólnak a házasságnak a kilépésre gyakorolt pozitív hatásairól.⁴² De olyan is akad, amelyik nem talált összefüggést a két változó között.⁴³

Az egyik legjelentősebb közelmúltbeli kutatási eredmény *Sampson és munkatársai*⁴⁴ nevéhez fűződik, ők egy speciális, kísérletet szimuláló vizsgálá-

---

39 Részletes áttekintésért lásd például Ryan D. King – Michael Massoglia – Ross MacMillan: The context of marriage and crime: gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, vol. 45, 2007, pp. 33–65.; Bianca E. Bersani – John H. Laub – Paul Nieuwebeerta: Marriage and desistance from crime in the Netherlands: Do gender and socio-historical context matter? *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 25, no. 1, 2008

40 David P. Farrington – Donald J. West: Effects of marriage, separation and children on offending by adult males. In: Zena Smith Blau – John Hagan (eds.): *Current perspectives on ageing and the life cycle*. JAI Press, vol. 4, 1995, pp. 249–281. Idézi: Lila Kazemian – Shadd Maruna (2009): i. m.

41 John H. Laub – Robert J. Sampson (2003): i. m. Idézi: Lila Kazemian – Shadd Maruna: Uo.

42 Bianca E. Bersani – John H. Laub – Paul Nieuwebeerta: i. m.

43 Lásd például Candace Kruttschnitt – Christopher Uggen – Kelly Shelton: Predictors of desistance among sex offenders The interaction of formal and informal social control. *Justice Quarterly*, vol. 17, no. 1, 2000, pp. 61–87. Idézi: Lila Kazemian – Shadd Maruna (2009): i. m.

44 Robert J. Sampson – John H. Laub – Christopher Wimer: Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to withinindividual causal effects. *Criminology*, vol. 44, 2006, pp. 465–508.

lati elrendezést alkalmazva bizonyítékot találtak arra, hogy a házasság és a kilépés közötti korreláció – a feltételezéseknek megfelelően – valóban okozati összefüggés. Következtetésük alapját az az eredmény adta, amely szerint a házasságban élő férfiak esetében 35 százalékos csökkenés mutatható ki az elkövetett bűncselekmények tekintetében a házasságban nem élő társaikhoz viszonyítva. Sampson és kollégái arra is felhívják a figyelmet, hogy a kutatások zöme által említett „jó házasság hatás” csak férfiak esetében nyert igazolást, és elképzelhető, hogy női mintán nem érvényesülne ez az effektus. Ezt a feltételezést arra a statisztikai összefüggésre alapozták, amely szerint a férfiak körében jóval nagyobb arányban vannak bűnelkövetők, mint a nők között, tehát a férfiak jelentősen kisebb valószínűséggel lépnek házasságra kriminális egyénnel, mint a nők. Mivel tehát a férfiak inkább „felfelé”, a nők pedig inkább „lefelé” házasodnak, a házasság kilépésre gyakorolt pozitív hatása utóbbi nem esetében kevésbé lehet markáns.

A házasság mellett a stabil munka(hely) az a társadalmi változó, amely a szakirodalomban domináló álláspont szerint jelentős hatást gyakorol a bűnelkövetői pályából való kilépésre. Bár vannak munkák, amelyek nem találtak empirikus bizonyítékot utóbbi kapcsolatra, a kutatások zöme megerősítette.⁴⁵ A házassághoz hasonlóan a munka és a dezisztancia kapcsolata esetében is felmerül, hogy vajon van-e oksági összefüggés a korreláció hátterében, vagy egy olyan háttérváltozó felelős az együtt változásért, amely a munkához jutás és a kilépés valószínűségét egyaránt növeli. Utóbbi eredménytorzító hatás kiküszöbölésére törekedett vizsgálatában *Uggen*, aki a foglalkoztatottság és a visszaesés kapcsolatát vette górcső alá. Egyesült államokbeli, szegény, hátrányos helyzetű városrészek lakóit válogatták be a kutatásba, random módon a kísérleti, illetve a kontrollesoportba sorolva őket.⁴⁶ A kísérleti csoport tagjainak minimálbéres álláslehetőséget kínáltak. Az eredmények szerint a foglalkoztatásba bevont személyek körében csökkent a visszaesés valószínűsége, ám ez az összefüggés életkorfüggőnek bizonyult; a 26 év felettiiek esetében jóval erősebben érvényesült, mint a fiatalabb korosztályban. A foglalkoztatottság és a dezisztancia közötti kapcsolat tehát valószínűleg kauzális természetű, és több elképzelés van a szakirodalomban arra vonatkozóan, hogyan támogatja a munka a bűnözői karrierből történő kilépést.

45 Például Peggy C. Giordano – Stephen A. Cernkovich – Jennifer L. Rudolf: Gender, crime and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, vol. 107, no. 4, 2002, pp. 99–132. Idézi: Lila Kazemian – David P. Farrington (2010): i. m.

46 Christopher Uggen: Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment and recidivism. *American Sociological Review*, vol. 67, 2000, pp. 529–546. Idézi: Lila Kazemian – David P. Farrington (2010): Uo.

A házasság, illetve a stabil munkahely kilépésre gyakorolt hatásait több kutató a kortárs kapcsolatokban bekövetkezett változásoknak tulajdonítja, és utóbbi változót tekinti valódi befolyásoló tényezőnek a kilépés folyamatában. A társas tanuláselmélet, illetve a differenciális asszociáció hívei szerint a kortárs kapcsolatok közvetítik a munka és a házasság bűnözői viselkedésre gyakorolt kedvező hatásait azáltal, hogy új, „közösségbarát” kapcsolatok épülnek ki a korábbi kriminális jellegűek helyett. Hasonló mechanizmus sejthető az iskola és a bűnöző viselkedés, illetve a serdülőkori baráti kapcsolatok felbomlása és a kilépés közötti összefüggés hátterében is.

A szakirodalom több más tényezőt is említ a taglaltakon kívül, amelyek támogatóan hatnak a dezisztancia folyamatára, ám jóval szerényebb mértékben, és kevésbé következetes empirikus adatokkal alátámasztva. Ilyen például a katonai szolgálat, amelynek Laub és Sampson fontos szerepet tulajdonít a bűnelkövetéssel való felhagyás folyamatában.⁴⁷ Egy 2004-ben végzett kutatás eredményei azonban nem erősítik meg ezt az álláspontot, sőt, rávilágítanak a katonai szolgálat esetleges kedvezőtlen hatásaira is. Egyéb életese-mények és körülmények, például a lakhely, a gyermek születése vagy az oktatás szintén felvetődnek a kilépéssel összefüggésben.

A rövid áttekintésből látható, hogy bizonyos társadalmi tényezők korrelálnak a kilépéssel, és a kutatási eredmények fényében valószínűsíthető, hogy kapcsolatuk oksági jellegű. Nem lehet azonban ezeket a változókat egymástól elszigetelten kezelni, és különösen nem lehet függetleníteni őket azokról az egyéni belüli tényezőktől, illetve folyamatoktól, amelyek szintén összefüggnek a bűnelkövetői karrierből történő kilépéssel.

A pszichológiai tényezőkről

A pszichológiai tényezők szerepére a dezisztancia folyamatában az a felismerés irányította rá a figyelmet, hogy míg sokan a kedvezőtlen társadalmi körülmények ellenére, külső kényszerítő erő nélkül is felhagynak a bűnelkövetéssel, mások a körülményeikben bekövetkező kedvező változások ellenére sem lépnek ki a kriminális karrierből. A szubjektív tényezők – így például az érzelmek, remény, motiváció – vizsgálata sokáig elhanyagolt területe volt a kriminológiai kutatásoknak. Az utóbbi években azonban számos – jellemzően nar-

---

⁴⁷ Robert J. Sampson – John H. Laub: *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Harvard University Press, 1993; John H. Laub – Robert J. Sampson (2003): i. m. Idézi: Richard D. Laws – Tony Ward: i. m.

ratív módszerrel végzett – tanulmány született ebben a témakörben, így egyre több ismeretünk van a kilépés folyamatának pszichológiai korrelátumairól.

A kutatási eredmények és az azokat keretbe foglaló elméletek alapján olyan kép rajzolódik ki előttünk a kilépésről, amiben a belső, szubjektív tényezők – például a motivációk, az énkép és identitás változásai – bírnak döntő jelentőséggel. A kutatók hangsúlyozzák a változásra irányuló motiváció, illetve döntés kulcsszerepét a kilépés folyamatában. Más kutatók az optimizmus, illetve a remény változóját tartják kulcsfontosságúnak a dezisztancia folyamatában. Véleményük szerint a változásra való képesség érzése, az énhatékonyság megélése szükséges a bűnelkövetői karrierrel való felhagyás sikere szempontjából.

A szégyen és a megbánás reintegrációban és dezisztanciában játszott szerepével is több tanulmány foglalkozik, ezek szerint a bűnelkövetők gyakran megbánják cselekményüket, és ez indítja el őket a kilépés irányába. Fontos azonban, hogy a szégyenérzet a felelősség érzésével társuljon, a változtatás iránti cselekvésre sarkalljon, és ne legyen megsemmisítő hatással az önértékelésre. *Maruna és Copes* arra hívja fel a figyelmet, hogy a szégyenérzet depressziót és tehetetlenségérzést is okozhat, különösen súlyos visszaeső bűnelkövetők esetében.⁴⁸ Ez a tapasztalat beilleszthető *Braithwaite* elméletébe, amely szerint a reintegratív szégyen a tett megbánásával jár az önértékelés csorbulása nélkül, míg a megbélyegző szégyen esetén mind a tett, mind az elkövető elutasítás tárgya. Az első támogatja a kilépést, míg az utóbbi dacot szül és visszaeséshez vezet. Ennek a felismerésnek a rehabilitáció, illetve reintegráció szempontjából fontos jelentősége van, hiszen a közösségből való kivetettséget, elutasítást megelő elkövető esetében nagy valószínűséggel sikertelenek lesznek a reintegrációt célzó erőfeszítések.

A kilépés pszichológiai aspektusával foglalkozó munkák egyik központi fogalma az identitás-, azaz az énazonosság-változás. A narratív – tehát a tartalomelemzésre építő – módszeren alapuló megközelítés nagy népszerűségnek örvend a kutatók körében, és az utóbbi években számos színvonalas munkával gazdagította a dezisztancia szakirodalmát. E népes tábor egyik legnevesebb képviselője Maruna, aki mélyinterjúk tartalomelemzése útján szerzett eredményei alapján építette fel elméletét. Maruna szerint a dezisztancia folyamata az énazonosság változásával jár együtt, amelynek során a volt bűn-

---

⁴⁸ Shadd Maruna – Heith Copes: What have we learned from five decades of neutralization research? *Crime and Justice: A review of research*, vol. 32, 2005, pp. 221–320. Idézi: Thomas P. LeBel – Ros Burnett – Shadd Maruna – Shawn Bushway: The „chicken and egg” of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, vol. 5, 2008, pp. 131–159.

elkövető épít magának egy új, koherens és közösségbarát identitást. E folyamatban központi szerepe van a saját kriminális múlt értékelésének, mely szempontból jelentős különbség van a kilépők és a tovább bűnözők között. A kilépők beszámolóik során meglehetősen gyakran alkalmazzák az úgynevezett *jóvátételi forгатókönyvet*, amelyet bizonyos gondolkodásbeli torzítások, illetve pozitív illúziók segítségével alakítanak ki.

E forгатókönyvek a múltbeli hibákat a jelenlegi szerepre való felkészülés-ként értékelik. A kilépni szándékozók többsége előnyére szeretné fordítani a múltját (például reintegrációs szakember szeretne lenni), és általában olyan rajta kívül álló körülményeknek tulajdonítja azt, amelyek megakadályozták valódi énje érvényre jutását. A kilépők gondolkodásbeli torzításai, amelyeken új identitásuk is alapszik, valóban elferdítik némileg a valóságot, és a felelősség hátrításának tűnhetnek, ám Maruna és munkatársai arra hívják fel a figyelmet, hogy ezek a „kis csalások” a jó cél érdekében történnek, és többnyire sikeres változást idéznek elő. Ennek a megközelítésnek sok mondanivalója van a reintegrációs gyakorlat számára, ezek közül a legfontosabb az a javaslat, hogy a múlt helyett inkább a jövőre, a jövőkép kialakítására kell helyezni a hangsúlyt, és támogatni az új identitás felépítését. A kognitív torzítások kilépésben játszott szerepe azonban korántsem olyan egyértelmű, amilyennek ebből a nézőpontból tűnik; nem tisztázott ugyanis, hogy ezek a deficitek már a bűnelkövetés előtt fennálltak – ez esetben nyilván nem tekinthetők a kilépés korrelátumainak –, vagy csak az után alakultak ki.⁵⁰

A kilépés folyamatának szubjektív, pszichológiai oldalával foglalkozó szakirodalom az elmúlt években figyelemre méltó mértékben gyarapodott. Ennek a népszerű iránynak is vannak azonban kritikusai. Laub és Sampson például cáfolja, hogy az identitásváltozás vagy a kognitív transzformáció a dezisztancia szükséges feltétele volna.⁵¹ Érvelésük szerint utóbbi folyamatok hiányában is kiléphet az egyén a bűnelkövetői karrierből, ha a megfelelő társadalmi körülmények, fordulópontok adottak a változáshoz. Mások emellett arra is felhívják a figyelmet, hogy támogató környezeti feltételek hiányában lehet bármilyen erős az elhatározás a kilépés mellett, az könnyen megghiúsulhat. Semmiképp sem szabad figyelmen kívül hagyni tehát a társadalmi tényezők szerepét ebben a folyamatban. A dezisztancia-kutatás egyik központi problémája az egyéni és társadalmi tényezők közötti összefüggések kibogozása, tisztázása, ami kemény próbatételek elé állítja a kutatókat.

---

50 Lila Kazemian – Shadd Maruna (2009): i. m.

51 John H. Laub – Robert J. Sampson (2003): i. m.

A külső/társadalmi és belső/pszichológiai tényezők viszonyáról

Az eddigiek fényében nyilvánvaló, hogy a dezisztancia folyamatára mind társadalmi, mind pszichológiai változók hatással vannak. A kutatók többsége ezért az integratív szemlélet mellett tör lándzsát. Láthattuk, hogy az életpályamodellek szinte kivétel nélkül e megközelítés jegyében születtek. Az egyes tényezők egymáshoz való viszonya, interakciói és befolyásuk mértéke tekintetében azonban nincs konszenzus a szakirodalomban. Ennek oka, hogy a külső és belső tényezők folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással, így a kérdés leginkább a tyúk–tojás problémát idézi. Nehéz olyan vizsgálati elrendezést létrehozni, amelynek keretein belül megfelelő statisztikai módszerekkel – más változók hatásait kiszűrve – külön tanulmányozhatók a külső és belső tényezők hatásai.

Laub és Sampson 2001-ben még egyenesen azt állította, hogy a tudomány állása szerint egyelőre nincs mód a szálak kibogozására, a pontos oksági kapcsolatok irányának és sorrendjének feltárására, ám további kutatásokra bízott e téren. Azóta további eredményekkel gyarapodott a szakirodalom, és az álláspontok – nevezetesen a társadalmi, illetve a pszichológiai tényezők dominanciáját hirdető modellek – egyre inkább közeledni látszanak egymáshoz. Későbbi eredményeik hatására például Laub és Sampson is revideálta elméletét, amely továbbra is a társadalmi kötelekeket, illetve az informális társadalmi kontrollt tekinti ugyan kulcsfontosságúnak a sikeres kilépés szempontjából, ám az ágencia (egyéni döntés) is kiemelt szerepet kap benne. Ezt az érvelést mások is magukénak vallják.

LeBel és munkatársai az elméleti megközelítések rendszerezése céljából a társadalmi és a pszichológiai tényezők kölcsönhatásait magyarázó modellek három típusát azonosították.⁵² Az első csoportba azok az elméletek tartoznak, amelyek a szubjektív tényezőket tekintik elsődleges fontosságúnak, azaz érvelve, hogy a kilépést támogató környezeti változásokat is az előbbiek idézik elő (például aki motivált, munkát keres és talál). Az erős társadalmi modellek ezzel szemben nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget a belső folyamatoknak, hanem csak a környezeti változásokat, fordulópontokat tekintik relevánsnak a sikeres kilépés szempontjából. A harmadik típusba a szubjektív-társadalmi modellek tartoznak, amelyek szerint a társadalmi változások valóban fontosak a bűnelkövetéssel való felhagyás folyamatában, ám

---

⁵² Thomas P. LeBel – Ros Burnett – Shadd Maruna – Shawn Bushway: i. m.

ezek hatása az egyén hozzáállásától, gondolkodásmódjától függ. Ugyanígy, a motiváció önmagában nem elég a kilépés sikerességéhez, szükség van hozzá társadalmi támogatásra is. A szubjektív-társadalmi modellek egy másik fajtája lehet az a megközelítés, amely a külső és belső tényezőknek egymástól független hatást tulajdonít a dezisztancia folyamatában, ám az utóbbiak tesztelése nagy módszertani nehézségekbe ütközik.

LeBel és kollégái vizsgálatukban arra vállalkoztak, hogy kibogozzák a társadalmi és a pszichológiai változók összekuszálódott szálait, és feltérképezik az interakcióikat. Eredményeik a szubjektív-társadalmi modell kevert formája mellett szólnak, amelyben a különböző külső és belső tényezők hatásainak összetett mintázata rajzolódik ki. A magabiztos és optimista egyének körében valóban kisebb arányban fordult elő visszaesés, ám a kedvező hozzáállás sem segített súlyos szociális nehézségek megléte esetén. Egyes környezeti változók tehát a szubjektív tényezőktől független hatást gyakoroltak a visszaesésre, illetve a kilépésre. A legsikeresebbnek – utóbbiak fényében nem meglepő módon – azok bizonyultak, akik a kilépésre irányuló motiváció és optimizmus mellett megfelelő társadalmi háttérrel is bírtak. A szerzők szerint további, nagyobb mintán végzett kutatásokra van szükség annak érdekében, hogy pontosabb képet kaphassunk a kilépés folyamatában szerepet játszó tényezők természetéről és kölcsönhatásaikról.

Kriminálpolitikai vonatkozások

A külföldi szakirodalomban számos ötletet és javaslatot olvashatunk a kilépés jelenségének kutatásából származó eredmények gyakorlati felhasználására vonatkozóan, jellemzően a megelőzés, a beavatkozás, a büntetéskiszabás, a büntetés-végrehajtás és (re)integráció terén. A dezisztancia folyamatát támogató és/vagy gyorsító tényezők ismeretének birtokában például növelhető a beavatkozás hatékonysága a különböző életkorokban, illetve a bűnelkövetői életpálya különböző szakaszaiban. A kilépés valószínűségére és a bűnözői karriernek a börtönből való szabadulás utáni alakulására vonatkozó becslések a reintegráció eszköztárhoz nyújthatnak hasznos adalékot. A kriminális aktivitás „lassulására” és a bűnözői életpálya befejezésére, illetve az abból hátralévő idő meghatározására vonatkozó ismeretek felhasználhatók a kockázatbecslés módszertani fejlesztésére is.

A rehabilitáció illetve reintegráció kurrens nemzetközi szakirodalmában az utóbbi években kirajzolódott egy új irány, amely a kilépés „természetes”

folyamatára vonatkozó kutatási eredményekre épít. Ennek a megközelítésnek számos elnevezése terjedt el, de a leggyakrabban *dezsztancia-paradigmának* vagy *dezsztancia-központú gyakorlatnak* hívják. Ebben a hangsúly a (volt) bűnelkövető deficitjeinek kezeléséről a dezsztancia, illetve az azzal feltételezhetően összefüggő tényezők (például társas kapcsolatok, proszociális tevékenységek, társadalmi tőke) támogatására helyeződik át. Az e megközelítés jegyében folyó kutatások célja, hogy feltárják a bűnelkövetéssel való felhagyás háttérében húzódó szociológiai, pszichológiai stb. tényezőket, és az új ismereteket beemleljék a reintegrációs programokba azok hatékonyságának növelése érdekében.

Annak ellenére, hogy az ismertté vált bűncselekmények számát tekintve a hazai bűnözési helyzet az utóbbi években a legpesszimistább becslések szerint is stagnál, a börtönnépesség aránya egyre nő, e folyamat velejárójaként a társadalomba visszavezetendő személyek száma is emelkedik. A visszaesési, illetve bűnismétlési ráta kedvezőtlen alakulása hazánkban – és világszerte – azt mutatja, hogy börtönkörnyezetből a társadalomba történő átmenet, a visszailleszkedési folyamat hatékonyabb támogatására volna szükség mind a szabadságvesztés-büntetés letöltése során, mind a szabadulás után. Ennek érdekében erős indok szól a reintegráció és ezzel összefüggésben a dezsztancia folyamatának további kutatása mellett. *Kerezsi Klára és munkatársai* a longitudinális kutatások alkalmazásának hazai lehetőségeiről szóló tanulmányukban hangsúlyozzák, hogy a kriminálpolitika számára elsődleges fontosságú lenne a kilépést befolyásoló tényezők konkrét ismerete.⁵³ Mivel a kilépés folyamatának társadalmi beágyazottsága a nemzetközi kutatási eredmények fényében nyilvánvaló⁵⁴, nagy szükség van a sajátos hazai viszonyokra szabott, illetve azokra alkalmazható eredményekkel és következtetésekkel záruló vizsgálatokra.

IRODALOM

Akers, Ronald L.: Rational choice, deterrence, and social learning in criminology: the path not taken. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 81, 1990

Barnett, Arnold – Blumstein, Alfred – Farrington, David P.: A prospective test of a criminal career model. *Criminology*, vol. 27, 1989

Bersani, Bianca E. – Laub, John H. – Nieuwebeerta, Paul: Marriage and desistance from crime in the Netherlands: Do gender and socio-historical context matter? *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 25, no. 1, 2008

⁵³ Kerezsi Klára – Györy Csaba – Kó József: i. m.

⁵⁴ Lásd például Stephen Farral – Anthony Bottoms – Joanna Shapland: i. m.

- Bushway, Shawn D. – Thornberry, Terence P. – Krohn, Marvin D.:** Desistance as a developmental process: A comparison of static and dynamic approaches. *Journal of Quantitative Criminology*, vol. 19, no. 2, 2003
- Farral, Stephen – Bottoms, Anthony – Shapland, Joanna:** Social structures and desistance from crime. *European Journal of Criminology*, vol. 7, no. 6, 2010
- Farrington, David P. – West, Donald J.:** Effects of marriage, separation and children on offending by adult males. In: **Blau, Zena Smith – Hagan, John (eds.):** Current perspectives on ageing and the life cycle. *JAI Press*, vol. 4, 1995, pp. 249–281.
- Farrington, David P.:** Advancing Knowledge About Desistance. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23/2007.
- Farrington, David P.:** Building developmental and life-course theories of offending. In: **Cullen, Francis C. – Wright, John Paul – Blevins, Kristie R. (eds.):** Taking stock. A status of criminological theory. Transaction Publishers, New Brunswick, 2009, pp. 419–446.
- Flynn, Nick:** Criminal behaviour in context. Space, place and desistance from crime. Willian Publishing, New York, 2010
- Gendreau, Paul – Smith, Paula – French, Sheila A.:** The theory of effective correctional intervention: empirical status and future directions. In: **Cullen, Francis C. – Wright, John Paul – Blevins, Kristie R. (eds.):** i. m.
- Giordano, Peggy C. – Cernkovich, Stephen A. – Rudolf, Jennifer L.:** Gender, crime and desistance: Toward a theory of cognitive transformation. *American Journal of Sociology*, vol. 107, no. 4, 2002
- Glaser, Daniel:** The effectiveness of a prison and parole system. Bobbs–Merrill, Indianapolis, 1969
- Goring, Charles:** The English convict. His Majesty’s Stationary Office, London, 1919
- Gottfredson, Michael R. – Hirschi, Travis:** A General theory of crime. Stanford University Press, Stanford, 1990
- Kazemian, Lila – Farrington, David P.:** The developmental evidence base: Desistance. In: **Towl, Graham J. – Crighton, David A. (eds.):** Forensic psychology. British Psychological Society and Blackwell Publishing Ltd., 2010, pp. 133–147.
- Kazemian, Lila – Maruna, Shadd:** Desistance from crime. In: **Krohn, Marvin D. – Lizotte, Alan J. – Hall, Gina Pelly (eds.):** Handbook on crime and deviance. Springer, New York, 2009, pp. 277–295.
- Kerezi Klára – Kó József:** A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM Országos Büntelmezési Bizottság Titkársága, Budapest, 2006
- Kerezi Klára – Kó József – Gosztonyi Géza:** A fiatalokúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága: a fiatalokúak utánkövetéses visszaesési vizsgálata. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2007
- Kerezi Klára – Györy Csaba – Kó József:** Longitudinális kriminológiai vizsgálatok és alkalmazásuk lehetőségei Magyarországon. Egészséges Ifjúságért Alapítvány, Budapest, 2009
- King, Ryan D. – Massoglia, Michael – MacMillan, Ross:** The context of marriage and crime: gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology*, vol. 45, 2007

- Krohn, Marvin D. – Lizotte, Alan J. – Hall, Gina Pelly (eds.):** Handbook on crime and deviance. Springer, New York, 2009
- Kruttschnitt, Candace – Uggen, Christopher – Shelton, Kelly:** Predictors of desistance among sex offenders The interaction of formal and informal social control. *Justice Quarterly*, vol. 17, no. 1, 2000
- Laub, John H. – Sampson, Robert J.:** Understanding desistance from crime. *Crime and Justice*, vol. 28, 2001
- Laws, Richard D. – Ward, Tony:** Desistance from sex offending: Alternatives to throwing away the keys. The Guilford Press, New York, 2011
- LeBel, Thomas P. – Burnett, Ros – Maruna, Shadd – Bushway, Shawn:** The „chicken and egg” of subjective and social factors in desistance from crime. *European Journal of Criminology*, vol. 5, 2008
- Maruna, Shadd:** Making good: How ex-offenders reform and reclaim their lives. American Psychological Association Books, Washington, D. C., 2001
- Maruna, Shadd – Immarigeon, Russ – Thomas P., LeBel :** Ex-offender reintegration: Theory and practice. In: **Maruna, Shadd – Immarigeon, Russ (eds.):** After crime and punishment: Pathways to offender reintegration. Willan, Cullompton, 2004, pp. 3–26.
- Maruna, Shadd – Copes, Heith:** What have we learned from five decades of neutralization research? *Crime and Justice: A review of research*, vol. 32, 2005
- Moffitt, Terrie E.:** Adolescent-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, no. 100, 1993
- Moffitt, Terrie E.:** A review of research on the taxonomy of life-course persistent versus adolescence-limited antisocial behavior. In: **Cullen, Francis C. – Wright, John Paul – Blevins, Kristie R. (eds.):** i. m.
- Nagin, Daniel N. – Farrington, David P. – Moffitt, Terrie E.:** Life-course trajectories of different types of offenders. *Criminology*, vol. 33, 1995
- Pratt, Travis C. – Cullen, Francis C. – Blevins, Kristie R. – Daigle, Leah E. – Madensen, Tamara D.:** An empirical status of deterrence theory: a meta-analysis. In: **Cullen, Francis C. – Wright, John Paul – Blevins, Kristie R. (eds.):** i. m. 367–396. o.
- Sampson, Robert J. – Laub, John H.:** Crime in the making: Pathways and turning points through life. Harvard University Press, 1993
- Sampson, Robert J. – Laub, John H.:** Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, vol. 41, 2003
- Sampson, Robert J. – Laub, John H.:** A general age-graded theory of crime: Lessons learned and the future of life-course criminology. In: **Farrington, David P. (ed.):** Integrated developmental and life-course theories of offending. Transaction Publishers, New Brunswick, 2005, pp. 165–181.
- Sampson, Robert J. – Laub, John H. – Wimer, Christopher:** Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects. *Criminology*, vol. 44, 2006
- Uggen, Christopher:** Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment and recidivism. *American Sociological Review*, vol. 67, 2000